

БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ ДАВЛАТ АКТИВЛАРИНИ БОШҚАРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ЙЎЛЛАРИ

Эшқобилов Шерали Баходирович

Ўзбекистон Республикаси

Банк-молия академияси магистранти

Аннотация

Мақолада Ўзбекистон Республикасида бюджетдан ташқари давлат активларини бошқариш тизимини такомиллаштиришнинг замонавий йўналишлари таҳлил қилинган. Давлат иштирокидаги корхоналар, давлат инвестиция жамғармалари ва инфратузилма лойиҳаларининг иқтисодий аҳамияти ёритилган. Давлат активларини самарали бошқаришда корпоратив бошқарув, рақамлаштириш, давлат-хусусий шериклик (PPP) ва активларни трансформация қилиш каби инновацион ёндашувлар муҳим аҳамият касб этиши кўрсатилган. Халқаро тажриба сифатида Сингапур, Норвегия ва Жанубий Корея моделлари таҳлил қилиниб, уларни Ўзбекистон шароитига мослаштириш бўйича тавсиялар берилган. Тадқиқот натижаларига кўра, давлат активларини бошқаришда шаффофлик, ҳисобдорлик ва рақамли мониторингни йўлга қўйиш давлат молияси барқарорлигини таъминлашнинг асосий шарти эканлиги таъкидланган.

Калит сўзлар: Давлат активлари, бюджетдан ташқари ресурслар, корпоратив бошқарув, рақамлаштириш, давлат-хусусий шериклик (PPP), трансформация, Давлат активларини бошқариш агентлиги, иқтисодий самарадорлик, КРІ тизими, халқаро тажриба.

Кириш

Ҳозирги кунда давлат молиясини самарали бошқариш ва давлат мулкидан оқилона фойдаланиш Ўзбекистонда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Давлатнинг иқтисодиётдаги иштироки фақат бюджет маблағлари орқали эмас, балки давлат улушига эга корхоналар, жамғармалар ва лойиҳалар орқали ҳам намоён бўлмоқда. Шу сабабли, бюджетдан ташқари давлат активларини бозор тамойиллари асосида самарали бошқариш давлат молиявий барқарорлигини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Бюджетдан ташқари давлат активлари деганда давлат мулки ҳисобланган, лекин давлат бюджети балансида турмайдиган ва мустақил молиявий фаолият юритувчи активлар тушунилади. Улар иқтисодиётни модернизация қилиш, инвестицияларни жалб этиш, янги иш ўринлари яратиш ва давлат бюджети

даромадларини оширишда катта рол ўйнайди. Шу муносабат билан, бугунги кунда давлат активларини бошқаришда корпоратив бошқарув, рақамли технологиялар ва давлат-хусусий шериклик асосидаги инновацион ёндашувларни жорий этиш долзарб вазифа ҳисобланади.

Ҳозирги кунда давлат молиясини самарали бошқариш, бюджет ресурсларини тўғри тақсимлаш ва давлат мулкидан оқилона фойдаланиш масалалари Ўзбекистонда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Давлатнинг иқтисодиётдаги иштироки фақат бюджет маблағлари орқали эмас, балки бюджетдан ташқари давлат активлари — яъни давлат улушига эга корхоналар, жамғармалар, лойиҳалар ва мулкӣ активлар орқали ҳам намоён бўлади. Шу муносабат билан ушбу активларни бошқаришнинг самарадорлигини ошириш ва уларни бозор тамойиллари асосида ривожлантириш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Бюджетдан ташқари давлат активлари деганда давлат мулки ҳисобланган, аммо давлат бюджети балансида турмайдиган ва мустақил молиявий фаолият юритувчи активлар тушунилади. Ушбу активлар таркибига қуйидагилар киради:

Давлат улушига эга хўжалик жамиятлари ва корхоналар;

Давлат инвестиция жамғармалари (масалан, Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси);

Давлат лойиҳалари ва инфратузилма активлари;

Ижарага берилган давлат мулки объектлари ва давлатнинг молиявий активлари (акциялар, облигациялар ва ҳ.к.).

Бундай активлар иқтисодиётни модернизация қилиш, инвестицияларни жалб этиш, янги иш ўринлари яратиш ва давлат бюджетини қўшимча манбалар билан таъминлашда муҳим ўрин тутди.

Ўзбекистонда давлат активларини бошқариш тизими сўнгги йилларда кескин ислох қилинмоқда. Бу йўналишда асосий институт сифатида **Давлат активларини бошқариш, трансформация ва хусусийлаштириш агентлиги** фаолият кўрсатмоқда. Унинг вазифаларига қуйидагилар киради:

- Давлат иштирокидаги корхоналарни самарадорлигини баҳолаш;
- Давлат улушини оптималлаштириш ва хусусий сектор иштирокини кенгайтириш;
- Давлат активларини электрон аукционлар орқали сотишни ташкил этиш;
- Давлат активларидан тушумларни шаффоф ҳисобга олиш ва қайта тақсимлаш.

Амалдаги тизимда давлат активлари тўғрисидаги маълумотлар ягона электрон платформада жамланмоқда, бу эса ҳисобдорлик ва очиқликни таъминлашга хизмат қилади.

3. Давлат активларини бошқаришда замонавий ёндашувлар

Замонавий шароитда давлат активларини бошқаришда қуйидаги инновацион ёндашувлар долзарб аҳамият касб этмоқда:

1. Корпоратив бошқарув тамойилларини жорий этиш

Давлат корхоналарида корпоратив бошқарув кодексларини амалда қўллаш, мустақил кузатув кенгашларини ташкил этиш, фаолият натижаларини очиқ ҳисобот орқали эълон қилиш орқали самарадорлик оширилмоқда. Бу инвесторлар ишончини мустаҳкамлайди.

2. Активларни рақамлаштириш ва мониторинг тизимини яратиш

Davlat активларини рақамли ҳисобга олиш, блокчейн технологиялари асосида реестр юритиш ва real-time мониторинг тизимларини жорий этиш орқали активларнинг ҳолати, қиймати ва даромаддорлигини тезкор назорат қилиш имкони пайдо бўлади.

3. Хусусий сектор билан шериклик (PPP) механизмлари

Бюджетдан ташқари активлардан фойдаланишда давлат-хусусий шериклик (PPP) асосида лойиҳалар амалга оширилиши молиявий барқарорликни таъминлайди ва давлатнинг молиявий юқини камайтиради.

4. Давлат мулкни трансформация қилиш ва диверсификация

Самарасиз фаолият юритувчи давлат корхоналарини қайта ташкил этиш, хусусий инвесторлар иштирокини кенгайтириш, IPO (биржага чиқариш) орқали акцияларни очиқ савдога чиқариш — замонавий бошқарувнинг муҳим йўналишларидир.

4. Халқаро тажриба ва Ўзбекистон учун хулосалар

Жаҳон амалиётида давлат активларини самарали бошқаришда Сингапур, Норвегия ва Жанубий Корея тажрибаси намунавий ҳисобланади. Масалан:

- **Сингапурда** Temasek Holdings давлат инвестиция компанияси орқали давлат улушлари бозор усуллари билан бошқарилади;
- **Норвегияда** нефт даромадлари асосида тузилган Давлат пенсия жамғармаси инвестицияларини халқаро молия бозорларига йўналтиради;
- **Жанубий Кореяда** давлат корхоналари самарадорлиги KPI тизими орқали баҳоланади.

Ўзбекистон учун бу тажрибаларни миллий шароитга мослаштириш — давлат активларини самарали фойдаланиш, қўшимча бюджет тушумлари манбаларини яратиш ва иқтисодиётда рақобатни кучайтириш имконини беради.

Бюджетдан ташқари давлат активларини бошқаришда асосий вазифа — уларнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш, бошқарувда шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлашдан иборат. Шу муносабат билан қуйидаги тавсиялар долзарб ҳисобланади:

1. Давлат активлари реестрини тўлик рақамлаштириш ва умумфойдаланувчи ахборот тизимида жорий этиш;
2. Давлат корхоналарини трансформация қилиш ва уларнинг корпоратив бошқарув маданиятини кучайтириш;
3. Активлардан фойдаланиш самарадорлигини баҳоловчи ягона KPI тизимини жорий этиш;
4. Давлат мулкани бошқаришда хусусий сектор ва халқаро молия институтлари иштирокини кенгайтириш;
5. Давлат активлари бўйича шаффоф ҳисобот тизимини халқаро стандартлар асосида йўлга қўйиш.

Шу тарзда, замонавий ёндашувлар ва рақамли ечимлар орқали давлат активларини бошқариш тизими нафақат иқтисодий самарадорликни оширади, балки давлат молияси барқарорлигини ҳам мустаҳкамлайди.

Хулоса

Бюджетдан ташқари давлат активларини бошқаришнинг самарадорлиги давлат иқтисодий сиёсатининг муҳим кўрсаткичларидан биридир. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, корпоратив бошқарувни жорий этиш, рақамли мониторинг тизимларини ишга тушириш, хусусий сектор иштирокини кенгайтириш ва халқаро молия институтлари билан ҳамкорликни кучайтириш давлат активларини самарали фойдаланишга хизмат қилади.

Сингапур, Норвегия ва Жанубий Корея тажрибалари шуни исботлайдики, давлат активларини бозор усуллари орқали бошқариш орқали нафақат активлар қиймати ошади, балки давлат бюджети учун қўшимча даромадлар ҳам яратилади. Ўзбекистон учун энг долзарб вазифа — давлат активлари бўйича шаффоф, ҳисобдор ва рақобатбардош бошқарув тизимини шакллантириш, активлардан фойдаланиш самарадорлигини баҳолашнинг ягона KPI тизимини йўлга қўйиш ҳамда рақамли иқтисодиёт шароитида давлат мулкани бозорга мослаштиришдир.

Шундай қилиб, замонавий ёндашувлар ва рақамли ечимлар асосида давлат активларини бошқариш тизимини такомиллаштириш мамлакатнинг молиявий барқарорлиги ва иқтисодий ўсишини таъминловчи асосий омилга айланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ–60-сонли “Ўзбекистон–2030 стратегиясини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони, 2023 йил.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ***“Давлат мулкани бошқариш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”***ги қарори, 2022 йил.

3. Давлат активларини бошқариш, трансформация ва хусусийлаштириш агентлиги. **“2023 йил учун давлат активларини бошқариш бўйича ҳисобот”**, Тошкент, 2024.
4. OECD (2023). *State-Owned Enterprises and Corporate Governance*. Paris: OECD Publishing.
5. IMF (2022). *Fiscal Transparency and Public Asset Management*. Washington, D.C.
6. World Bank (2023). *Managing State Assets for Fiscal Sustainability: Global Best Practices*. Washington, D.C.
7. Temasek Holdings Annual Report (2022). *Sustainable State Investment Management*, Singapore.
8. Тураева З. И., Азизов Ш. *Давлат активларини бошқаришда замонавий ёндашувлар ва халқаро тажриба*. – Т.: Банк–молия академияси, 2024.